

СТРУКТУРА І НАПРЯМИ ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИSTRUCTURE AND DIRECTIONS OF EXTRABUDGETARY FINANCING
OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті показано значущість достатніх обсягів фінансування закладів вищої освіти для забезпечення їхньої статутної діяльності і розвитку. Проаналізовано чинники, які впливають на необхідність упровадження системи позабюджетного фінансування. Встановлено, що зменшення обсягів державного фінансування та посилення впливу комерційного складника на діяльність закладів вищої освіти в Україні зумовлюють їх перехід до моделей фінансування, які базуються на принципах конкуренції. Визначено сутність фінансування як сукупності джерел формування і використання грошових ресурсів закладів вищої освіти, необхідних для їхньої ефективної діяльності. Досліджено джерела і структуру позабюджетного фінансування університетів. Встановлено, що в структурі позабюджетних надходжень найбільшу частку має плата за послуги, які надають заклади згідно із законодавством. Визначено напрями вдосконалення формування та підвищення ефективності використання фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, заклади вищої освіти, механізм фінансування, фінансове забезпечення, управління фінансовим забезпеченням, бюджетне фінансування, позабюджетне фінансування, плата за послуги.

В статтю показано значення достаточних обсягів фінансування заведених

вищого образования для обеспечения их уставной деятельности и развития. Проанализированы факторы, влияющие на необходимость внедрения системы внебюджетного финансирования. Установлено, что уменьшение объемов государственного финансирования и усиления влияния коммерческой составляющей на деятельность заведений высшего образования в Украине обуславливают их переход к моделям финансирования, основанным на принципах конкуренции. Определена сущность финансирования как совокупности источников формирования и использования денежных ресурсов заведений высшего образования, необходимых для их эффективной деятельности. Исследованы источники формирования и использования денежных ресурсов заведений высшего образования, необходимых для их эффективной деятельности. Исследованы источники формирования и использования денежных ресурсов заведений высшего образования. Установлено, что в структуре внебюджетных поступлений наибольшую долю имеет плата за услуги, которые предоставляют заведения в соответствии с законодательством. Определены направления совершенствования формирования и повышения эффективности использования финансового обеспечения заведений высшего образования.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, заведения высшего образования, механизм финансирования, финансовое обеспечение, управление финансовым обеспечением, бюджетное финансирование, внебюджетное финансирование, плата за услуги.

УДК 336.143

<https://doi.org/10.32843/infrastruct36-13>

Ящук Т.А.

к.е.н., викладач кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

The article defines the essence of financing as a set of sources for the formation and use of monetary resources of higher education institutions necessary for their effective operation in the conditions of the educational services market. It has been established that a decrease in the volume of state financing and an increase in the influence of the commercial component on the activities of higher education institutions in Ukraine determine their transition to a financing model based on the principles of competition. It was determined that the main factors that influence the increase in the importance of extra-budgetary sources of financing are: reduction in the state budget of the share of expenses for higher education; increased competition among higher education institutions; increase in the cost of goods and services that universities need to ensure their statutory activities; the need to increase the remuneration of scientific and pedagogical workers. It has been analyzed that extra budgetary funds finance a significant part of expenses for the remuneration of scientific and pedagogical workers, the acquisition of educational and methodological literature, payment of current household needs, communication services, travel expenses. The sources and structure of extra budgetary funding of universities are investigated. It has been established that in the system of extra-budgetary financing, the main source of revenue from fees for services provided by budgetary institutions in accordance with the law. A study of the structure of income from fees for services provided by universities shows that in recent years, the largest share among them is funds for services provided in accordance with their core business. The directions of improving the formation and increasing the efficiency of the use of financial support for higher education institutions are identified. It is proved that for the introduction of complex mechanisms of extra-budgetary financing, universities need to determine, based on regulatory documents, estimates of income and expenses, and ensure the efficient use of financial resources and material and technical values.

Key words: educational services market, higher education institutions, financial mechanism, financial security, financial security management, budget financing, extra budgetary financing, service fees.

Постановка проблеми. В умовах трансформації соціально-економічних і духовно-ідеологічних засад життєдіяльності нашої держави велике значення має ефективне функціонування системи вищої освіти як значущого соціального інституту. Освіта стала одним із продуктивних чинників, який безпосередньо впливає як на економіку, так і розвиток суспільства у цілому. Якісна підготовка кваліфікованих кадрів для всіх галузей матеріального і нематеріального виробництва завжди є пріоритетною, тому що вона визначає подальший прогресивний розвиток країни.

Необхідною передумовою успішного розвитку закладів вищої освіти є їх забезпеченість та раціональне використання фінансових ресурсів. Розроблення і реалізація ефективних механізмів фінансового забезпечення вищої освіти зумовлена недостатніми обсягами коштів державного бюджету, які надходять до університетів, та у зв'язку із цим потребою реалізації позабюджетного фінансування як необхідного джерела забезпечення їхньої діяльності. Тому вирішення проблем оптимального формування та раціонального використання необхідних грошових

коштів для закладів вищої освіти набуває практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні принципи, засади, загальні і специфічні особливості процесу фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти, обґрунтування організаційно-економічних основ формування їхніх фінансових ресурсів та визначення напрямів і шляхів підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності університетів в умовах конкуренції досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: І.В. Абанкіна, Т.М. Боголіб, З.С. Варналій, М.В. Дмитришин, О.В. Калашникова, І.С. Каленюк, О.В. Красільник, О.В. Куклін, О.В. Люта, П. Маркуччі, Т.Н. Неровня, Є.А. Ніколаєнко, О.П. Панкрухін, Н.Г. Пігуль, Є.А. Стадний, К. Солерно, О.В. Тимошенко, Т. Шевальє, Л.С. Шевченко, Т. Шульц та ін.

Постановка завдання. Складність і багатофункціональність системи вищої освіти в умовах функціонування ринку освітніх послуг зумовлюють неможливість використання лише окремих фінансових інструментів, визначаючи потребу пошуку різноманітних джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

У фінансовому забезпеченні вітчизняних закладів не вирішеною проблемою є дослідження системи потенційних джерел надходження грошових коштів, окрім бюджетного фінансування. Серйозною перешкодою у цьому напрямі можна назвати недосконалість нормативно-правової бази діяльності закладів вищої освіти, зокрема щодо їх організаційно-правових форм і реальної самостійності у використанні позабюджетних коштів.

Здійснення аналізу механізму позабюджетного фінансування закладів вищої освіти має на меті сприяти поліпшенню їхніх фінансово-економічних показників діяльності і повному використанню освітнього й наукового потенціалу.

Метою статті є аналіз структури і напрямів позабюджетного фінансування закладів вищої освіти, обґрунтування їхньої організаційно-економічної діяльності з формування коштів позабюджетного фінансування, а також шляхів удосконалення управління механізмом фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до нормативно-правових актів, заклади вищої освіти крім освітньої і наукової діяльності, що фінансується з бюджету, мають можливість здійснювати додаткову діяльність, одержуючи за неї грошові надходження. На зростання ролі позабюджетних джерел фінансування мають вплив різноманітні чинники, головними з яких є:

- розширення автономії закладів вищої освіти;
- посилення ринкової конкуренції між закладами;
- зменшення обсягів державного фінансування;
- зростання потреб в освітніх послугах (одержання освіти, навчання в аспірантурі і докторан-

турі, надання другої освіти, підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки тощо).

Науковці стверджують [1, с. 21], що для залучення додаткових джерел фінансування установи сфери освіти можуть використовувати тільки два джерела: власний інтелектуальний капітал і матеріальну базу. Інтелектуальний капітал забезпечить розвиток освітньої і наукової діяльності, матеріальна база дасть змогу з оптимальними витратами розвивати як відповідальні, так і непрофільні для навчального закладу напрями діяльності.

Доходи, одержані від надання платних послуг, спрямовуються, насамперед, на відшкодування витрат, пов'язаних із наданням цих послуг, сплату податків, обов'язкових згідно з чинним законодавством внесків, відрахувань, зборів, платежів. У першу чергу доходи від надання платних послуг мають спрямовуватися на покриття потреби в коштах на заробітну плату працівників і нарахування на неї, матеріальне забезпечення студентів із числа дітей-сиріт і студентів, які залишилися без піклування батьків, виплату стипендії, харчування в порядку державного забезпечення відповідних визначених законом категорій студентів, оплати витрат, пов'язаних із господарським утриманням закладу, інші невідкладні витрати закладу в цілому. Прибуток, який залишається в закладах освіти після виплат вищезазначених сум, може спрямовуватися на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень, матеріальне забезпечення працівників [1, с. 21].

Для дослідження сутності і тенденцій позабюджетного фінансування як об'єктів аналізу нами вибрано класичні і педагогічні університети, які займають чільні місця у рейтингах закладів освіти: класичні університети – Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара (ДНУ), Криворізький національний університет (КрНУ), Сумський державний університет (СДУ), Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича (ЧНУ); педагогічні університети – Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ), Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка (ТНПУ), Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (УДПУ), Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди (ХНПУ) [2].

Аналіз функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти на основі оприлюдненої ними фінансової та бюджетної звітності показує, що у 2017 р. найбільше коштів надійшло до спеціальних фондів Сумського державного університету – 242 369 972,05 грн, Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича – 144 381 669,00 грн, Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара – 69 525 468,91 грн (рис. 1).

Відзначимо тенденцію поступового зростання протягом 2014–2017 рр. обсягів надходжень коштів

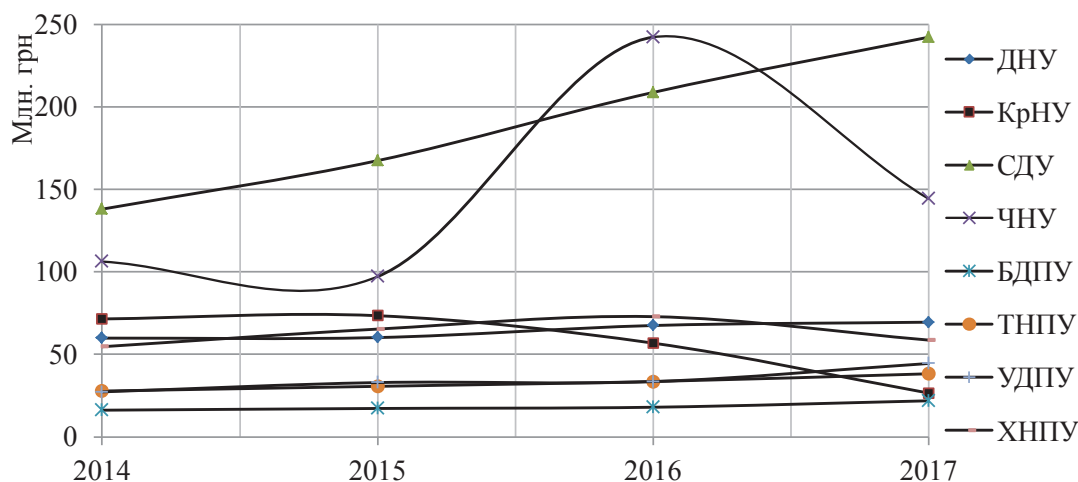

Рис. 1. Динаміка надходжень коштів у заклади вищої освіти у 2014–2017 рр. зі спеціального фонду бюджету за КПКВК 2201160, млн. грн

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

у заклади вищої освіти до їхніх спеціальних фондів. Найбільшою мірою це стосується Сумського державного університету (збільшення у 2017 р. порівняно з 2014 р. на 75,5%), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (63,2%), Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка (37,7%), Бердянського державного педагогічного університету (35,2%).

Керівництво закладів вищої освіти в умовах зменшення державного фінансування для забезпечення фінансової стійкості реалізовує стратегію ефективної фінансово-економічної діяльності. Вона може бути впроваджена шляхом застосування сучасних методів управління фінансами, моніторингу ефективності фінансової діяльності, контролю й аудиту використання грошових коштів, аналізу та моделювання вибору оптимальних принципів діяльності.

Ефективний процес управління фінансовими ресурсами вишу має базуватися на стратегічних фінансових орієнтирах, які передбачають розроблення і реалізацію низки заходів для поточної діяльності ВНЗ, спрямованих на досягнення нормальної стійкості системи фінансування та нарощування конкурентних переваг закладу вищої освіти [3, с. 50].

Під час дослідження встановлено, що у структурі позабюджетних надходжень найбільшу частку має плата за послуги, які надають заклади згідно із законодавством. Професор Т.М. Боголіб вказує: «Освітні послуги як специфічний товар, якість якого підпорядковується законам ринкової конкуренції та деяким обмеженням держави, характеризуються такими основними ознаками: підготовленістю професорсько-викладацького персоналу та його участю в науково-дослідній роботі; відпрацьованістю освітніх стандартів і програм; орга-

нізацією і проведенням роботи щодо підготовки абітурієнтів до вступу у ВНЗ; рівнем організації навчально-освітнього процесу; рівнем розвитку матеріально-технічної бази вищого навчального закладу» [4, с. 237].

На рис. 2 видно, що у переважній більшості університетів серед зароблених коштів майже 100% займає оплата наданих освітніх послуг. Так, цей вид позабюджетного наповнення фінансових ресурсів у 2017 р. порівняно з 2014 р. розширювався у Сумському державному університеті (із 71,2% до 97,7%), Криворізькому національному університеті (із 77,3% до 92,9%), Чернівецькому національному університеті ім. Юрія Федьковича (із 79,3% до 85,8%).

Таким чином, плата за послуги є вагомим джерелом позабюджетних надходжень закладів вищої освіти, тому доречно здійснити їх детальний аналіз. Законом України «Про освіту» визначено [5], що джерелами фінансування суб'єктів освітньої діяльності можуть бути: плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання.

Проаналізуємо структуру доходів, які формуються у результаті надходження від плати за послуги, що надаються закладами вищої освіти згідно з нормативними документами (рис. 3).

Здійснивши аналіз грошових коштів, отриманих у 2017 р. закладами вищої освіти як плата за послуги, бачимо, що найбільшою частиною у її структурі є фінансові надходження, отримані за послуги, що надаються закладами освіти згідно з їхньою основною діяльністю: у педагогічних університетів (Харківський національний педагогічний

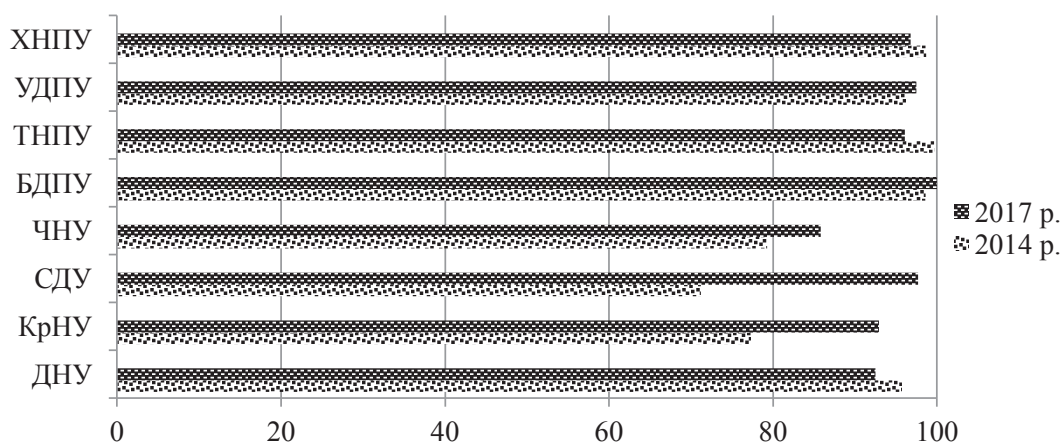

Рис. 2. Частка коштів, отриманих як плата за послуги, у структурі спеціального фонду бюджету закладів вищої освіти за КПКВК 2201160 у 2014 і 2017 рр.,%

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Рис. 3. Структура коштів, отриманих закладами вищої освіти як плата за послуги за КПКВК 2201160 у 2017 р.,%

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

університет ім. Г.С. Сковороди – 98,1%, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини – 91,4%, Бердянський державний педагогічний університет – 90,9%); у класичних університетів (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича – 86,4%, Криворізький національний університет – 85,1%, Сумський державний університет – 83,4%) [2].

Ці заклади вищої освіти мають кваліфікованих науково-педагогічних працівників, потужну матеріально-технічну і наукову базу, високий рівень підготовки фахівців різноманітних спеціальностей. Реалізація цього значного потенціалу дає можли-

вість надавати якісні освітні послуги з навчання студентів, перепідготовки і підвищення кваліфікації, довузівської підготовки.

Отже, погодимося з думкою, що в сучасних умовах вищий навчальний заклад виходить на ринок освіти і на ринок праці з результатами своєї освітньої діяльності – товаром, який набирає форму послуг, програм, курсів тощо, опосередкованими у знаннях, уміннях і навичках випускників, підтвердженими дипломом або сертифікатом [6, с. 19].

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних із фінансовим забезпеченням вищої освіти, вимагає впровадження нових підходів до фінансування

державних вищих навчальних закладів (ДВНЗ) за рахунок коштів загального та спеціального фондів державного бюджету України та/або місцевих бюджетів, збільшення власних надходжень шляхом здійснення вищими навчальними закладами передбачених чинним законодавством операцій підприємницького характеру [7, с. 7].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, розроблення й упровадження новітніх механізмів фінансування вищої освіти забезпечує університетам можливість реагувати на вплив макроекономічних чинників, залучаючи кошти фізичних та юридичних осіб для вирішення проблем фінансової стійкості.

Формування і розвиток закладами вищої освіти позабюджетних джерел грошових коштів створюють позитивні передумови для реалізації стратегії ефективних економічних відносин у сфері вищої освіти та є ефективними інструментами управління їхніми фінансовими ресурсами. Усе це сприяє розширенню фінансової самостійності та автономії закладів вищої освіти, забезпечуючи умови для підвищення ефективності їхньої діяльності і здатності до діяльності в умовах функціонування ринку освітніх послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проблеми управління фінансами вищих навчальних закладів : монографія / за заг. ред. А.З. Підгорного. Одеса : ФОРМ Гуляєва В.М., 2017. 152 с.
2. Ящук Т.А. Механізм фінансування діяльності закладів вищої в умовах нестабільності ринку освітніх послуг : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2019. 315 с. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-yashchuk_2019-disertatsija.pdf (дата звернення: 18.10.2019).
3. Ящук Т.А., Чирва О.Г. Напрями удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 5(17). С. 45–50.
4. Боголіб Т.М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України : монографія. Київ : Корпорація, 2010. 408 с.

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 20.10.2019).

6. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Освіта і управління*. 2006. № 1. С. 156–164.

7. Левицька С., Харук Ю. Фінансування діяльності вітчизняних державних вищих навчальних закладів в умовах сталого національного розвитку. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.1. С. 7.

REFERENCES:

1. Problemy upravlinnja finansamy vyshhykh navchalnykh zakladiv : monografija (2017) [Problems of financial management of higher education institutions]. Odesa: FOP Ghuljajeva V. M. (in Ukrainian)
2. Jashhuk T.A. (2019) Mekhanizm finansuvannja dijajnosti zakladiv vyshhoji v umovakh nestabilnosti rynku osvitnikh poslugh [The mechanism of higher education institutions financing in the conditions of the instability of the educational services market]. Kyjiv, 2019. 315 p. Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-yashchuk_2019-disertatsija.pdf (accessed 18 October 2019).
3. Jashhuk T.A., Chyrva O.G. (2018) Naprjamy udoskonalennja mekhanizmu finansovogho zabezpechennja dijajnosti zakladiv vyshhoji osvity [Directions for improving the mechanism of financial support for higher education institutions]. *Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 5 (17), pp. 45–50.
4. Bogholib T.M. (2010) Rolj osvity i nauky u postindustrialnomu rozvytku Ukrainy [The role of education and science in the post-industrial development of Ukraine]. Kyjiv : Korporacija.
5. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (accessed 20 October 2019).
6. Aleksandrov V. (2006) Osvitnja posluga: sutj ta modeli jakosti [Educational service: the essence and models of quality]. *Education and Management*, no. 1, pp. 156–164.
7. Levycjka S., Kharuk J. (2013) Finansuvannja dijajnosti vitchyznjanykh derzhavnykh vyshhykh navchalnykh zakladiv v umovakh stalogho nacionalnogho rozvytku [Financing the activities of domestic higher education institutions in conditions of stable national development]. *New pedagogical thought*, no.1.1, p. 7.

Yashchuk TetianaCandidate of Economic Sciences,
Lecturer in Marketing and Business Management
Pavlo Tychuna Uman State Pedagogical University**STRUCTURE AND DIRECTIONS OF EXTRABUDGETARY FINANCING
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

The purpose of the article. The problem of financing the activities of various entities is one of the key in economic science. It has special significance for higher education - a social institution, which performs the important function of training specialists to ensure the life of society. Reforming the higher education system in our country involves the search and implementation of effective models for its financial support. The essence, tendencies and patterns of extrabudgetary funding that we examined are related to the functioning of the domestic economic system as a whole and, in particular, to the formation and use of budget funds. It is their insufficient volumes that determine the scientific and practical search for optimal mechanisms for financial support of universities.

Methodology. The study is based on the institutional sense of financing as a set of sources for the formation and use of monetary resources of institutions necessary for their effective work in order to provide educational services to consumers and to train specialists for the national economy.

Results. Such a scientific approach to the interpretation of financing of higher education institutions made it possible to study the state and trends of their financial support; to identify the features of the functioning of the financial mechanism of institutions and to analyze the relationship between budgetary and extra budgetary sources of financing. The organizational and economic activities of universities in the development of extra budgetary funding were also investigated and evaluated. It has been established that a decrease in the volume of state financing and an increase in the influence of the commercial component on the activities of higher education institutions in Ukraine determine their transition to a financing model based on the principles of competition. Modern socio-economic conditions set high quality requirements for the mechanism of financing higher education in our state: comprehensiveness, inclusiveness; consistency, debugging; efficiency; compliance with the results management model; innovativeness; legality, legal security; detailed analysis of the effectiveness of their use, professional approach. It has been determined that a number of socio-economic and political factors influence this process: the macroeconomic situation in the country, the level of reform of the main spheres of life, the underdeveloped regulatory framework, large migration flows to other countries, external threats to state security and the need to combat them like that.

Practical implications. The results of the study can become the basis for improving the formation and increasing the efficiency of the use of financial support for higher education institutions. To ensure the consistency and complexity of extra budgetary funding, university management needs to determine its specific paths in accordance with regulatory documents, make estimates of income and expenses, ensure targeted, efficient use and preservation of cash and material assets.

Value/originality. In our work, we examined the issue of extrabudgetary funding of higher education institutions. The search for new forms of financing higher education allows both government education authorities and universities to adapt to difficult socio-economic conditions, raise funds from legal entities and individuals to solve problems, and reduce the risks of underfunding. The challenges facing higher education determine the prospects for further research, in particular, the sources of its financing.